

ФОРМУВАННЯ УЧБОВОЇ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

На сьогоднішній день найбільш важливими є такі методики навчання, які забезпечують підвищення якості учбового процесу, сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, розвивають їх розумові здібності. У вирішенні цієї проблеми значна роль відводиться формуванню умінь і навиків самостійного мислення і практичного застосування знань, самостійної розумової праці.

Ключові слова: *самостійна робота, учбовий процес, саморозвиток студента.*

На сегодняшний день наиболее важными являются методики обучения, обеспечивающие повышение качества учебного процесса, способствуют активизации познавательной деятельности студентов, развивают их умственные способности. В решении этой проблемы значительная роль отводится формированию умений и навыков самостоятельного мышления и практического применения знаний, самостоятельного умственного труда.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, учебный процесс, саморазвитие студента.*

Today, the most important are the following teaching methods that help to improve the educational process, contribute to cognitive activity students develop their mental abilities. In addressing this problem, a significant role for the formation and skills of independent thinking and practical application of knowledge, self-knowledge workers.

Keywords: *independent work, learning process, self-development of the student.*

Сучасний етап розвитку суспільства висуває на передній план особистість як абсолютну цінність, джерело суспільного прогресу. Чітко виявилася залежність соціуму від тих здібностей та якостей особистості, які формує і розвиває освіта. Перед людиною, що живе в умовах формування інноваційного соціально-економічного середовища, постають завдання вибірково засвоювати актуальні наукові, технологічні знання; адекватно сприймати інноваційні технології, нові можливості економічної поведінки; швидко адаптуватися до запитів і вимог динамічно мінливого світу, спираючись на свій освітній потенціал.

Сьогодні на перший план висувається завдання - не стільки підготувати

фахівців вузької кваліфікації, скільки сформувати у них такі характеристики, як здатність здобувати нові знання та вміння, творчу активність у прийнятті рішень, широку професійну орієнтацію. Умовою, що забезпечує його рішення, є підвищення якості навчальної самостійної діяльності, професійний саморозвиток студента. Назриває необхідність посилення ролі самостійної діяльності студентів, в перегляді підходів до її організації та формування в навчальному процесі вузу, який повинен будуватися так, щоб розвивати вміння вчитися, формувати в студента здібності до саморозвитку, самоосвіти, творчому застосуванню отриманих знань у процесі самореалізації, способам адаптації до професійної діяльності в сучасному світі. [1, с. 289]

Мета сучасної вищої освіти полягає в тому, щоб майбутній професіонал володів широким набором взаємозалежних і взаємодіючих якостей, таких як ініціативність, мобільність, динамізм і конструктивність, прагнення до самоосвіти, володіння новими технологіями і способами їх застосування, здатність приймати самостійні рішення, адаптуватися в соціальному і професійній сфері, вміння працювати в команді, готовність до перевантажень і стресових ситуацій і тощо.

Проблема формування самостійної діяльності одна з вічних проблем в педагогіці. Вперше вона отримала своє теоретичне узагальнення в працях П.І.Підкасістого. Однак його теорія створювалася в рамках знаннєвої (когнітивної) парадигми в навчанні і розкриває лише зовнішню – організаційну сторону самостійної діяльності в навчальному процесі. Сучасна особистісна парадигма освіти актуалізувала необхідність переходу студента з позиції пасивного споживача інформації, яким він був в системі традиційного навчання, в позицію самостійного, активного учасника процесу навчання. Одним із шляхів вирішення даної проблеми є визначення можливостей інтеграції технологічного та особистісного підходів до формування самостійної діяльності в процесі навчання.

Ідея формування самостійної діяльності учнів виникла ще в глибокій старовині і аналізувалася Аристотелем, Арістоксеном, Сократом, Платоном та ін. Подальший розвиток вона отримала в роботах Я.А.Коменського, І.Г.Песталоцці, А. Дистервег, у творах вітчизняних педагогів і громадських діячів. [2, с. 157]

Вирішення питань, пов'язаних з формуванням навчальної самостійної діяльності студентів у вищому навчальному закладі вимагає в сучасних соціально-економічних умовах переосмислення концептуальних основ даного процесу.

Самостійна робота студентів як вид навчальної діяльності виконує важливі функції (таблиця 1).

Таблиця 1. Функції самостійної роботи студентів [4, с.230]

Функції	Зміст та спрямування функції
Навчальна	Полягає в опрацюванні першоджерел. Сприяє більш глибокому осмисленню вже засвоєної суми знань
Пізнавальна	Полягає в опануванні нової суми знань, розширенні меж світогляду

Коригуюча	Передбачає осмислення новітніх теорій, концепцій, категорій, підходів до визначення сутності відомих понять, напрямків розвитку науки
Стимулююча	Така організація самостійної роботи, коли студент отримує задоволення від результатів пізнавальної діяльності
Виховна	Спрямована на формування таких якостей як воля, цілеспрямованість, відповідальність, дисциплінованість
Розвиваюча	Спрямована на розвиток самостійності, творчості, дослідницьких умінь особистості

З позиції викладача навчальна самостійна діяльність - це система функціональних відносин між елементами процесу навчання, які встановлюються тими, хто навчається при опосередкованому управлінні з боку педагога і призводять до формування потреби, прагнення і готовності до самореалізації в процесі безперервної освіти.

З позиції тих, хто навчається під навчальної самостійною діяльністю розуміється система дій студентів, яка: 1) включає в себе: породження мотиву, формування мети діяльності, постановку і вирішення пізнавальної задачі, контроль за ходом і результатом здійснення дій та 2) спрямована на засвоєння змісту освіти і розвиток самостійності особистості, які ведуть до формування самостійно-діяльнісної компетентності.

Аналіз однорідних суміжних понять «самостійна діяльність», «самостійна робота», «самостійність» дозволяє встановити співвідношення між ними. Так, під самостійною роботою ми розуміємо форму організації самостійної діяльності (аналогічно співвідношенню навчального завдання і діяльності по його виконанню). Самостійність розглядається як якість особистості, що формується у суб'єкта при виконанні самостійної роботи, що містить в собі певний потенціал самостійної діяльності. Дидактична інтерпретація навчальної самостійної діяльності дозволяє визначити її як складне системне явище, яке включає в себе мотиваційно-цільову, змістовну, операційно-діяльнісну, результативно-оцінну і рефлексивну компоненти. Самостійно-діяльнісна компетентність як результат-продукт навчальної самостійної діяльності являє собою інтегративну особистісну характеристику, яка показує ступінь оволодіння навчальною самостійною діяльністю [2].

Інтеграція зі світовою спільнотою, в тому числі і в сфері освіти, є необхідною умовою успішного розвитку України. Необхідно знайти оптимальні варіанти послідовної інтеграції вищої школи України у світову систему вищої освіти, при збереженні всього цінного у вітчизняній освіті.

Стосовно теми дослідження важливий ще один аспект реформування: істотне збільшення обсягу самостійної роботи студентів. Загальний обсяг годин самостійної роботи студентів денної форми навчання в бакалаврат і складає близько 70% від загальної трудомісткості дисципліни.

Самостійна робота включає позааудиторний час за участю викладача (згідно із затвердженим графіком) і позааудиторний час без участі викладача у

відповідності з запропонованим переліком завдань.

Підвищення ролі самостійної роботи означає, що:

- у навчанні студента суттєво збільшується питома вага самостійної роботи (самостійний пошук навчальної інформації, анотація і конспектування наукової літератури, виконання практичних завдань, здійснення професійних функцій під час проходження практики, проведення наукових досліджень тощо);

- поєднання навчального і наукового процесів, самостійна учбово-пізнавальна діяльність студентів протікає разом із дослідницькою їх роботою (курсіві, дипломні, магістерські роботи) під керівництвом викладачів;

Підбираючи види самостійної роботи викладачам необхідно мати на увазі, що студенти молодших курсів не володіють достатнім запасом теоретичних знань і практичним умінням, що приводить до недостатньої пізнавальної активності. У зв'язку з цим найпродуктивнішими формами самостійної роботи на молодших курсах - аудиторні (під контролем викладача). Отже, самостійна робота студентів – це виконання студентами певної пізнавальної задачі. Форми організації самостійної роботи як під час аудиторних занять, так і позааудиторних, можуть бути самими різними, проте завжди слід керуватися принципом максимальної активізації розумової діяльності студентів. Роль позааудиторної роботи студентів полягає в опануванні студентами навиків самоосвіти, вмінні аналізувати процеси і явища, а саме: добові біоритми головного мозку, систематичний контроль, виробляє у студента психологічну установку на самостійне поповнення знань і умінь при розв'язанні поставлених задач, розв'язує конкретні задачі в конкретній навчальній ситуації, сприяє формуванню у студента необхідного обсягу знань і умінь, що є поштовхом до збагачення розумової діяльності, виступає важливою умовою самоорганізації та самодисципліни студента тощо.

Успішність навчання студентів у вузі при новій системі навчання багато в чому залежить від рівня сформованості студента як суб'єкта свого професійного становлення. Таким чином, формування самостійності в навчально-професійній діяльності студентів, а головне, розвиток стійкої мотивації їхнього професійного становлення має стати пріоритетними на початковому етапі їх навчання у вузі.

Справжня активізація самостійної роботи студентів характеризується не пошуком взагалі, а пошуком шляхів розв'язання проблем, не тільки засвоєнням результатів наукового пізнання, системи знань, але й самого шляху процесу отримання цих результатів, формування пізнавальної самостійної діяльності студентів, розвитку їх творчих здібностей. У результаті практикування самостійної роботи студент навчається вміло організовувати засвоєння знань, свою розумову діяльність, що забезпечує сприйняття, усвідомлення, запам'ятовування, узагальнення, готовність до пошуку необхідного рішення. Він розвиває самосвідомість, самодисципліну, особисту відповідальність, отримує задоволення у самовдосконаленні, самопізнанні, самореалізації.

Виділяють наступний комплекс критеріїв і показників ефективності формування навчальної самостійної діяльності студентів:

- Особистісний критерій. Показниками даного критерію виступають характер

мотивації до здійснення навчальної самостійної діяльності; виявлення ціннісного сенсу навчальної самостійної діяльності для подальшого самовдосконалення (особистісного і професійного зростання); самостійність і активність у здійсненні навчальної самостійної діяльності; наявність готовності і здатності до саморозвитку.

- Когнітивний критерій. Показниками даного критерію виступають: розуміння сутності навчальної самостійної діяльності, її ролі в процесі пізнання, в процесі професійної освіти, а також у власному житті; знання про способи конструювання і здійснення навчальної самостійної діяльності; рефлексивні знання;

- Інструментальний критерій, показниками якого є загальнонавчальні вміння і навички; конструктивно-практичні уміння і навички; рефлексивні вміння.

Для розвитку самостійності студентів потрібно формувати такі вміння:

- усвідомлювати і внутрішньо приймати цілі та завдання самостійної роботи;

- визначати, систематизувати і встановлювати послідовність виконання завдання;

- визначати і планувати послідовність дій (методів і засобів), необхідних для виконання завдання;

- організувати свою роботу, мобілізувати наявні ресурси для розв'язання поставленого завдання;

- самостійно контролювати свої дії, узгоджуючи їх із метою; якщо є потреба, то коригувати, уточнювати й регулювати;

- оцінити результати своєї самостійної роботи та визначити її подальші перспективи;

- налагодити зв'язок із викладачем для презентації досягнутих результатів і отримання консультації.

На заваді самостійної роботи студентів можуть стояти психологічні бар'єри, які знижують її ефективність і негативно позначаються на мотивації навчання:

1. Відчуття «запрограмованості». Часто студент здійснює тільки виконавчі етапи самостійної роботи, а орієнтувальні та контролюючі функції виконує викладач. Пізнавальна активність студента не виражена, у його діяльності задіяні мінімум пізнавальних можливостей і лише за умови зовнішніх спонукань.

2. Надто висока «ціна» активності. Іноді самостійна робота вимагає від студентів занадто багато зусиль порівняно з досягнутим результатом, тому важливо ознайомити їх із найбільш раціональними способами розв'язання завдань або зменшити обсяг роботи відповідно до реальних можливостей її виконання.

3. Наслідки невизнання результату. Якщо в процесі самостійної діяльності студент неодноразово добивався позитивних результатів, але вони не помічалися викладачем (не перевірялися конспекти першоджерел, не надавалась можливість для виступу на семінарському занятті, не оцінювалося практичне завдання тощо), то він може втратити бажання працювати далі.

4. Навчена безпорадність. Якщо студент не зміг досягнути позитивного

результату, незважаючи на великі зусилля, і це повторювалось не один раз, то цей факт стримує його активність надалі. Тому бажано підбирати посильні завдання, створювати «ситуацію успіху» і відмічати найменше досягнення.

5. Звичка йти «шляхом найменшого опору». У процесі виконання самостійних завдань студенти нерідко обирають найлегший шлях (перепишують або копіюють конспекти однокурсників, на заняття приносять ксерокопію сторінок із книжки, визначають між собою черговість підготовки до семінарських занять, «скачують» готовий матеріал з Internet тощо).

6. Вплив групових настанов. Як водиться, у студентській академічній групі формується певна громадська думка стосовно ставлення до різних видів активності членів групи (одна активність не приймається, а то й засуджується більшістю, інша – підтримується). Буває, що всередині групи негативно ставляться до навчально-пізнавальної діяльності та прояву активності в цій сфері. Відсутність досвіду самостійності. Нерідко студенти, особливо першокурсники, не вміють планувати свій час, самостійно організовувати свою роботу тощо.

7. Нерозвиненість вольової саморегуляції (лінощі). Для деяких студентів примусити себе виконати роботу, подолати труднощі, довести справу до кінця є непосильним завданням. Особливо це загострюється через відсутність позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

Основне в діяльності викладача – створення мотиваційного настрою, підготовка навчально-методичного забезпечення, здійснення безпосереднього керівництва і управління самостійною роботою кожного студента над учбовим матеріалом. Для вирішення завдання забезпечення необхідного мотиваційного настрою студентів викладач перш за все повинен розкрити (виявити, обґрунтувати, класифікувати) цілі вивчення даної дисципліни, показати необхідність, корисність, значущість оволодіння даним складом спеціальних знань і вмінь. На думку А.А.Вербіцко, В.А.Круглікова, мотивація виступає одним з складних механізмів співвідношення внутрішніх і зовнішніх чинників особової поведінки, які визначають виникнення, спрямованість і способи здійснення конкретних форм діяльності. Зовнішні і внутрішні чинники розрізняються по ступеню мотивуючого впливу на студентів, при цьому лише останні безпосередньо залежать від зусиль викладача. Його завдання ускладнюється тим, що необхідно не тільки розвинути інтелектуальну мотивацію колишнього школяра, але у багатьох випадках і вперше сформувати її і далі трансформувати в професійну. А цього можна добутися лише за допомогою організації комплексу спеціальних занять, в яких повинні бути системно відбиті характерні особливості майбутньої професії.

Найбільш загальною середовищем, що покриває практично весь освітній простір, є інформаційне освітнє середовище.[] У ньому циркулює інформація про об'єкти дійсності, що має освітню цінність. Інформація в даному випадку розуміється як відомості про об'єкти навколишньої дійсності як основи соціального досвіду, що підлягає освоєнню молодим поколінням і відбиває певний рівень розвитку культури в суспільстві. Тому в якості інформаційного освітнього середовища для навчальної самостійної діяльності учнів виступає

інформація, що має освітнє значення і призначена для самостійного вивчення. Однак не вся інформація в процесі спілкування учасників процесу навчання носить ціннісний зміст, а лише та, яка педагогічно інтерпретована, переведена на дидактичний мову і запропонована в компактному, відібраному вигляді, тобто являє собою освітній ресурс.

Цінність інформації залежить також від того, як вона раціонально, технологічно піднесена в навчальному процесі. Тому висувуються певні вимоги до методичного забезпечення самостійної роботи студентів, яке обумовлює можливість організації пошуково-діяльнісного представлення матеріалу, який визначає самостійне знаходження студентами необхідного для вирішення поставленої проблеми матеріалу і його критичної оцінки тощо. Складність вирішення інноваційних методичних завдань з модернізації змісту вузівської освіти, його реформування вимагають від викладача глибокої предметної підготовки і готовності, що виражається системою мотивів, відносин, установок, які забезпечують викладачеві можливість ефективно виконувати методичну діяльність у різних її видах. Методична діяльність викладача вузу припускає методичну компетентність і компенсацію браку її компонентів у внутрішньовузівських системах підвищення кваліфікації викладачів.

Самостійна робота для кожної людини, яка претендує на пристойний рівень освіченості має бути серцевинною навчальної діяльності. Лише постійне самостійне вивчення дає можливість якомога ближче підійти до вершини знань певної галузі, формує потужний інтелект особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордійчук А. С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник/ А.С. Гордійчук, О.А. Стахів. – Рівне, НУВГП, 2007. – 340 с.
2. Казакова А. Г. Організація самостійної робота студентів. – М. : Педагогіка, 1995.
3. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение. – К. : Вища школа, 1990. – 248 с.
4. [Подольак Л. Г.](#) Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів /[Подольак Л.Г.](#), [Юрченко В.І.](#) – К. : ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320 с.